
Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
toimitteita
9

HELSINKI 1989

ISBN 951-95402-9-6

 Etelä-Saimaan Kustannus Oy – Lappeenranta 1989

Erkki Rautvuori

Muuan rajatapahtuma

Termiä "rajatapahtuma" käytetään tarkoittamaan asiaa, joka aiheuttaa tai voi aiheuttaa virallisia selvittelyjä maiden rajaviranomaisten kesken. Tällaisia tapahtumia on sattunut Suomen ja Neuvostoliiton välisellä rajalla hyvinkin useasti ennen Talvisotaa ja erityisesti 1930-luvulla. Varsin levotonta oli itärajalla Vapaussodan jälkeinen aika aina Tarton rauhansopimukseen eli vuoteen 1920 saakka, jolloin maiden välinen raja vahvistettiin. Vuonna 1922 solmittu rajarauhansopimus rauhoitti rajaa edelleen. Tämä sopimus koski vain Laatokan ja Jäämeren välistä rajanosaa. Karjalan Kannasta varten luotiin 1928 raja-asiamiesjärjestelmä.

Maiden välillä sovittua rajaa ei kuitenkaan kunnioitettu riittävästi kummallakaan puolella. Tässä suhteessa voidaan huomata perusero, jonka mukaan Suomen puolella rajaselkkauksia aiheuttivat lähinnä yksityiset kansalaiset lähinnä ns. rajaloikkaarit, mutta Neuvostoliiton puolella viranomaiset eli rajavartiolaivos ja puna-armeija.

Käsite "itäraja" sai vähitellen melkoisen mystillistä sisältöä. Ihmisten mielissä itäraja ei ollut vain kahden eri valtion välinen raja, vaan myös kahden täysin erilaisen maailman kohtalonomainen ja pelottava linja. Tämän linjan virallisia ylityspaikkojakaan ei ollut kuin yksi ja se oli Rajajoen ylittävä rautatiesilta Terijoen itäpuolella. Koko muu itäraja oli suljettu.

Neuvostoliiton puolella oltiin lisäksi pikkumaisen tarkkoja rajaviivan ylittämisen suhteen. Yhden metrin 20 cm:n ylitys aiheutti jo noottien vaihtoa valtioiden välillä ja vieläkin lyhempi — ehkä vain muutamia senttimetrejä — oli se matka, jonka rajavartija Jussi Huhtamäki joutui menemään Raasulissa 1938 rajan keskiviivan yli kiertäessään rajalle kaatunutta koivua. Tämä kiertäminen aiheutti hänelle hengen menetyksen venäläisten rajavartijain avattua tulen väijytysasemasta. Saattaa hyvin arvata, että ihmisten mielissä oli huikea ero itä- ja länsirajan välillä.

Rajarauhansopimuksen mukaan rajavartiostojen kokonaisvahvuus kummallakin puolella rajaa Laatokan ja Jäämeren välillä sai olla enintään 2500 miestä. Näin ollen on ymmärrettävää, ettei rajan vartiointi voinut olla kovinkaan tehokasta. Rajan ylittäminen vartijain huomaamatta ei siis ollut varsin vaikeaa.

Rajavartiointin suoritus tapahtui käytännössä siten, että vartiosta läksi kaksimiehininen partio, useimmiten koira mukana, kulkemaan pitkin rajaa jalan tai talvella hiihtäen ennalta määrättyyn paikkaan, jonne naapurivartiosta tuli vastaan sikäläinen partio. Talvella oli mahdollista nähdä suksien jäljistä, oliko rajan ylitystä tapahtunut. Vartiointia tehostettiin myös rakentamalla tähystystorneja, joita pyrittiin mahdollisuuksien mukaan naamioimaan. Torneja lienee ollut Neuvostoliiton puolella lukumääräisesti enemmän kuin Suomen puolella.

Raja oli jaettu Suomen puolella piireihin, joiden vartioinnista huolehtivat vastaavat rajavartiostot komentajiensa johdolla, jotka samalla toimivat oman rajanosansa komendantteina. Komentajalla oli apunaan esikunta. Rajavartiostoja oli itärajalla kaikkiaan viisi, nimittäin Kannaksen, Salmin, Joensuun, Kainuun ja Lapin rajavartiostot. Rajavartioiden ylimpänä elimenä oli rajavartiostojen esikunta, jonka johdossa oli rajavartiostojen päällikkö.

Kun rajalla sattui tapahtumia, niin ensimmäinen selvitysaste oli tarkastuskomisioni, jollainen oli kunkin rajavartiopiirin alueella ja jonka muodostivat jäsen ja puheenjohtaja kummaltakin puolelta. Jos asia ei selvinnyt tässä asteessa, se siirtyi rajakomitealle, joka toimi piirien yläpuolella ja johon kuului myös jäsen ja puheenjohtaja kummaltakin puolelta. Jos komiteassakaan ei päästy asiasta yksimielisyyteen, viimeisin aste oli diplomaattikäsitely.

Omalla kohdallani sattui rajatapahtuma kesällä 1938 Lapin rajavartioston alueella. Ennenkuin selostan tarkemmin itse tapahtumaa, on paikallaan kertoa jotain tapahtuman taustasta. Olin siihen aikaan Metsäntutkimuslaitoksen palveluksessa suorittamassa vuosina 1936—38 toimeenpantua valtakunnan metsien II arviointia. Tämä tapahtui maastotöiden osalta siten, että nelimiehiset arviointiryhmät metsänhoitajan johdolla kulkivat kompassin mukaan lounais-koillissuunnassa valtakunnan länsirajalta itärajalle tai päinvastoin. Linjalla suoritettiin erilaisia sekä puuston että maaston mittauksia. Ryhmänjohtajalla oli isohko karttalaukku kupeellaan. Selässä oli joka miehellä iso reppu, jossa oli kaikki se, mitä asianomainen kesän aikana katsoi tarvitsevansa.

Heinäkuun lopulla 1938 olimme etenemässä lounaasta käsin linjaa, minkä oli määrä kohdata valtakunnan raja Kuusamon kunnassa jonkin verran jylhän kauniin Paanajärven pohjoispuolella. Ohjeiden mukaisesti olin ottanut jo 17.7.38 puhelinyhteyden Kuusamon rajakomppanian päällikköön kapt. Salmeloon ja ilmoittanut hänelle, että valtakunnan metsien arviointiryhmä tulee johdollani n. puolentoista viikon kuluttua tavoittamaan valtakunnan rajan Latvajärven itäpuolella. Samalla pyysin häneltä rajavartiostotilaan mukaan toteamaan tämän saapumisemme rajalle. Komppanianpäällikkö sanoi, että miehet hänellä ovat nyt niin vähissä, ettei hän voi luvata ketään meidän matkaamme. Sensijaan hän varoitti meitä rajalle tullessamme menemästä raja-aukealle.

Yön 27—28.7.38 vietimme Latvajärven rannalla olevassa kämpässä, jota myös rajavartiostotilaat käyttivät yöpymispaikkanaan. Jatkaessamme aamulla matkaamme rajalle päin jätimme reppumme kämpälle. Matkaa oli jäljellä enää melko vähän, joten jo klo 10.20 tulimme rajalle. Emme menneet raja-aukiolle, vaan katselimme metsän reunasta rajaviivalle päin ja havaitsimme, että keskelle raja-aukkoa oli rakennettu korkea poroaita. Eräs miehistä heitti kompassin tukena käyttämänsä kepin rajalle päin. Se lensi pari metriä aidan toiselle puolelle.

Siinä seisossamme emme kuulleet mitään ääniä emmekä nähneet mitään liikettä vastapuolelta. Niin läksimme rajalta takaisin päin Latvajärven kämpälle, josta otimme reput ja jatkoimme matkaa Paanajärvelle, jossa majoituimme Mäntyniemen taloon.

Tässä kohden sallittaneen hiukan poiketa pääaiheesta ja kertoa, että jouduttuani puheisiin Gallen-Kallelasta Rajalan talon n. 60-vuotiaan isännän kanssa kävi ilmi, että hän oli ollut poikasena taiteilijan mallina tämän maalatessa 1892 tauluaan ”Paimenpoika Paanajärveltä”. Isäntä kertoi, että maalaaminen tapahtui useana päivänä, jolloin auringon oli oltava laskussa aina samaan aikaan. Maalaaminen kesti kaikkiaan noin 20 tuntia aina tunti pari kerrallaan. Otin isännästä muistoksi valokuvan.

Seuraavana päivänä teimme eräiden turistien mukana moottoriveneretken Paanajärven itäpäähän, jossa oli rajavartioasema ja rajalla oleva rajapaalu n:o 802. Tällä kohdalla, josta Oulankajoki lähtee Paanajärvestä Neuvostoliiton puolelle, oli edellisenä päivänä (27.7.38) sattunut myös rajatapahtuma, josta enemmän tuonnempana.

Paanajärvi on jyrkkä- ja korkearantainen (Ruskeakallio, pystysuoraa n. 52 m) jylhän kaunis, kapea ja syvä järvi. Se ei enää kuulu Suomen rajojen sisäpuolelle. Matkattuamme moottoriveneellä jälleen järven länsipäähän jatkoimme matkaa kuorma- ja linja-auton yhdistelmällä ns. ”sekajunalla” Kuusamon kirkonkylään, josta edelleen postiautolla Suomussalmelle.

Täältä Suomussalmen pitäjstä Kiantajärven pohjoispäästä Ruhtinansalmelta aloitimme seuraavan linjamme rajalta kohti lounasta. Olimme tällöin 78 km etelämpänä kuin edellisellä arvioimislinjalla, sillä olimme jättäneet kaksi linjaa väliin toisten ryhmien kuljettavaksi. Tällä kertaa aloittaessamme linjaa meillä oli rajavartiosotilas mukanaamme.

Näin kuljimme linjaa mittauksia tehden neljä päivää ja saavuimme 5.8.38 yöksi Suomussalmen — Piispanjärven maantien varteen Hautalan taloon. Istuskelimme tavan mukaan talon pirtin penkeillä ja odottelimme emännän valmistamaa ilta-ateriaa. Siinä rupatellessamme aukeni pirtin ulko-ovi ja sisään työntyi rajavartioluutnantti ylikersantin seurassa. Heti nähtyään meidät luutnantti U. Leskinen, kuten hän nimekseen ilmoitti, huudahti: ”No tavoitimmehan me Teidät viimeinkin. Olemme ajaneet Teitä takaa kaksi päivää.”

Kun kummastelin, miksi moinen takaa-ajo, luutnantti sanoi saaneensa tehtäväkseen kuulustella meitä rajalla 28.7.38 sattuneen välikohtauksen vuoksi. Kuulustelu pidettiin, jolloin selostin asiat niin kuin olen ne edellä kertonut. Seuraavana päivänä allekirjoitimme puhtaaksi kirjoitetun pöytäkirjan Suomussalmen kirkolla. Sen jälkeen en ole asiasta kuullut mitään. Saadakseni nyt myöhemmin selville, mistä asiasta oikein oli kyse ja miten asia oli kehittynyt eteenpäin, ryhdyin tutkimaan rajavartiostojen esikunnan virallisia asiapapereita, joita säilytetään Sota-arkistossa ja osin myös Ulkoasiainministeriön (UM) arkistossa.

Papereiden mukaan asia läksi liikkeelle UM:n kirjeestä Rajavartiostojen esikunnalle 2.8.38. Tässä kirjelmässä UM:n poliittisen osaston v.t. päällikkö Aaro Pakaslahti kertoo, että NL:n lähetystösihteeri Jartsev (tunnettu herra Talvisodan alkuneuvotteluista) kävi hänen luonaan ja ilmoitti: ”Rajapylvään n:o 802 kohdalla 28.7.38 eräs siviilipukuinen suomalainen upseeri kulki rajan yli n. 25 metriä. Neuvostoliiton vartiosto vaati häntä pysähtymään, upseeri ei totellut, vaan alkoi juosta takaisin, jolloin venäläiset ampuivat, upseeri kaatui maahan, mutta Suomen puolelta tuli muita siviilipukuisia henkilöitä, jotka kantoivat hänet rajan yli.” Herra Jartsev

esitti vastalauseen ja vaati ryhdyttäväksi toimenpiteisiin syyllisten selville saamiseksi. Pakaslahti tiedusteli, mihin perustuu väite, että mainittu siviilipuvussa ollut henkilö olisi ollut upseeri. Tähän Jartsev vastasi, ettei hän sitä tiedä.

Tämän kirjelmän johdosta Kainuun rajavartiosto suoritti edellä kuvatun kuulustelun, koska olimme nyt sen alueella.

Kirjeenvaihto itänaapurin kanssa tästä asiasta ei kuitenkaan päättynyt tähän, vaan UM:ltä tuli Rajavartiostojen esikunnalle 9.8.38 uusi kirje, jossa Aaro Pakaslahti raportoi: Jartsev kävi uudestaan luonani 9.8.38 ja ilmoitti saaneensa 1.8.38 osittain vääriä tietoja, mikä johtuu sähkeen sisältämistä epäselvyyksistä. Hän halusi oikaista asiain kulun. Rajan ylitti kaksi henkilöä, joista toinen oli suomalaisen upseerin univormussa ja toinen oli siviili. Ammuttaessa upseeripukuinen kaatui maahan ja siviilipukuinen kantoi hänet nopeasti rajan yli Suomen puolelle.

UM ilmoitti NL:lle 29.8.38 päivätyn kirjeluonnoksen mukaan, että suoritettujen tutkimusten perusteella Suomen puolella ei ole sattunut mitään sellaista, josta NL on herra Jartsevin välityksellä UM:lle ilmoittanut. Tästä huolimatta IV paikallisen tarkastuskomissionin suomalainen valtuuskunta on kuitenkin ehdottanut NL:n vastaavalle valtuuskunnalle komissionin kokousta yhteisen selvityksen hankkimiseksi siitä, mistä NL:n taholta esitetty väitös olisi voinut johtua.

Asian käsittely ei kuitenkaan edistynyt, sillä IV tarkastuskomissionin suomalainen puheenjohtaja evl. O. Willamo ei saanut usean kerran yritettyään aikaan valtuuskuntien yhteistä kokousta. Venäläiset näet pitkitivät asiaa erilaisilla tekosyillä. Tästä syystä evl. Willamo alisti asian 19.11.38 Suomen ja NL:n yhteiselle Rajakomitealle. Tämäkään ei vienyt asiaa eteenpäin, sillä sitä ei enää myöhemminkään käsitelty, vaan se jäi unhoon. Ehkä venäläiset olivat saaneet uteliaisuutensa tyydytetyksi sen suhteen, että mitä mittauksia rajan pinnassa oli suoritettu rajapaalun n:o 802 kohdalla.

Herää kysymys, minkä vuoksi venäläisten täytyi käyttää tietojen hankkimiseksi näin hankalia ja lapsellisia keinoja. Olisi kai tietoa saatu suoraan kysymälläkin. Tämä lienee ollut venäläisillä yleinen tapa, koska rajavartiostotilaat osasivat meille heti sanoa, että väitteen tarkoituksena oli halu saada tietää, mikä mittausryhmä rajan läheisyydessä liikkui. Eräs seikka on kuitenkin jäänyt arvoitukseksi, nimittäin kysymys siitä, miten venäläinen rajavartiosto sai selville käyntimme rajalla. Emmehän nähneet ketään rajan toisella puolella emmekä kuulleet mitään ääniä sieltä. Kaksikin eri mahdollisuutta voi tulla kysymykseen asian selvittämiseksi.

On voinut käydä niin, että näinkin pitkällä autiolla rajalla on sattumalta paikalle osunut venäläinen partio, joka on, kuultuaan jotain ääntä Suomen puolelta, kätkeytynyt maastoon ja seurannut meidän toimiamme. Myös voi olla mahdollista, että venäläisillä on ollut näköetäisyydellä hyvin kätkeytyjä puiden tasalle rakennettuja tähytyslavoja, joista käsin he ovat kiikarilla katselleet rajatapahtumia. Upseeripuku selittynee sillä, että minulla oli näyttävä karttalaukku ja sen ajan tyylin mukaiset, jossain määrin sotilasmalliset pussihousut. Myöskään meillä ei ollut kantamuksia selässä. Venäläisten mukaan karttalaukku oli pettämatön upseerin merkki, seikka mikä

todettiin sittemmin Talvisodassakin.

Jatkoksi edellä kuvatulle tapahtumalle voidaan kertoa aiemmin mainitsemani vastaavanlainen selkkaus, mikä sattui edellisenä iltana samoilla seuduilla. Venäläisten ilmoituksissa puhutaan kummankin tapauksen yhteydessä rajapaalusta n:o 802, vaikka tapahtumapaikkojen väliä on n. 16 km linnuntietä mitaten. Tässä jälkimmäisessä tapauksessa venäläiset väittivät, että sotilaspukuinen 6-henkinen seurue oli ylittänyt rajan kohdassa, josta Oulankajoki lähtee Paanajärvestä ja jossa rajapaalu 802 juuri sijaitsee. Suomalaisten toimittaman kuulustelun pöytäkirja selvitti, että kyseisenä aikana 5 rajavartiosotilasta ja rajavartioluutnantin rouva olivat olleet ongella rajapaalun läheisyydessä, mutta koko ajan tiukasti Suomen puolella.

Kun rajaviranomaiset kävivät elokuun 10. päivänä tutkimassa tätä 27.7.38 tapahtuneeksi väitettyä rajaloukkausta paikan päällä, aiheutti tämä venäläisten taholta uuden rajaloukkausilmoituksen. He näet väittivät nyt, että edellä mainittuna päivänä (10.8.) lähestyi rajalle Suomen puolelta kuusi henkilöä, joista yksi oli siviilipuvussa ja toiset viisi sotilaspuvussa ja aseistettuina. Kaksi sotilashenkilöä pistooleilla varustautuneina tuli NL:n puolelle 8 metriä. He tarkastelivat viiden minuutin ajan NL:n aluetta ja sen jälkeen palasivat Suomen puolelle. Loput 4 henkilöä pitivät aseitaan valmiina toimintaan NL:n suuntaan.

Tämän jälkeen asian selvittämiseksi sovittiin, että kummankin puolen rajakomissionit tapaavat toisensa rajapaalun n:o 802 kohdalla 17.8.38 klo 15. Rajakomppanian päällikkö tuli sovitulle paikalle ja odotti, mutta vastapuolelta ei ketään ilmestynyt kohtauspaikalle. Asiaa selvittelevässä Lapin rajavartioston päällikön kirjelmässä rajavartiostojen päällikölle toodetaan lopuksi kuivasti, että tästäkin käynnistä rajalla saattaa aiheutua jälleen uusi ilmoitus rajaloukkauksesta.

Joka tapauksessa katsottiin, että on pakko kieltää toistaiseksi sekä yksityisiltä että rajavartioston henkilökunnalta käynti kyseenä olevassa paikassa, vaikka se onkin selvästi Suomen puolella.

Kun edellä kuvattujen kaltaisia tapahtumia sattui tuon tuostakin pitkin itärajaa, ei voi tulla juuri muuhun tulokseen kuin, että venäläisten taholta näitä järjestettiin ehdoin tahdoin. Näin syntyi rajalle pakostakin kireä ilmapiiri, mikä esti kaiken ystävällismielisen kanssakäymisen.

Lähdeaineisto:

Markus Tapio Koskimies, Rajarauha Karjalan Kannaksen maa- ja merirajoilla 1930-luvulla. Pro gradu tutkielma Helsingin yliopiston Historian laitos 1984.

Rajavartiostojen esikunnan arkisto Sota-arkistossa Ad 5/220 KD 38—29941.

Ulkoasiainministeriön arkisto 12 G 1 Rajavälikohtaukset.